

Юры Грыбоўскі
(Варшава)

Наваградскі эскадрон Барыса Рагулі — вядомае і невядомае

З усталяваннем нямецкай акупацыі на Беларусі мела месца з’ява стварэння беларускай паліцыі і вайскова-паліцыйных фармаванняў, якія складаліся з мясцовага насельніцтва. Нягледзячы на сталую зацікаўленасць гэтым пытаннем як беларускімі, гэтак і замежнымі даследчыкамі, дасюль у дадзенай праблематыцы застаецца вельмі шмат „белых плямаў”. Адсутнасць усебаковага комплекснага даследавання, прысвечанага беларускім вайсковым і вайскова-паліцыйным фармаванням на баку нямецкіх войскаў падчас Другой сусветнай вайны выклікала нараджэнне шматлікіх міфаў і непаразуменняў, якія досыць паспяхова функцыянуюць у навуковай літаратуры па гэтай праблеме. Да ліку згаданых вышэй „белых плямаў”, бяспрэчна, належыць гісторыя вакол г.зв. Наваградскага (беларускага) эскадрона, якім камандаваў вядомы беларускі вайсковы і палітычны дзеяч Барыс Рагуля. Спадзяемся, што дадзены артыкул спрычыніцца да знікнення яшчэ аднаго прагалу ў вайсковай гісторыі Беларусі XX стагоддзя.

Дасюль мы мелі дачыненне з гісторыяй Наваградскага эскадрона, якая па сутнасці паходзіць з эміграцыйнае літаратуры. Бадай упершыню кароткая гісторыя гэтага фармавання была выкладзеная самім Б. Рагулем (пад псеўданімам „Рагулявец”) у выданні „Наперад”, якое выходзіла ў Мюнхене¹. Дадзены артыкул варта залічыць да літаратуры мемуарнага характару. На падставе аналізу публікацыі магчыма даведацца, што яшчэ ўвосень 1943 г. акруговы камісар Наваградскай акругі Вільгельм Траўб прапанаваў Б. Рагулю сфармаваць і ачоліць вайсковую адзінку, якая складалася б з тубыльцаў і ўдзельнічала ў змаганні супраць савецкіх партызанаў. Рагуля даў сваю згоду на ўдзел у гэтай акцыі пры ўмове выканання наступных жаданняў: 1) поўная незалежнасць ад мясцовага нямецкага кіравання, 2) поўная самастойнасць у тактыцы змагання з партызанамі, 3) пачатак шкалення адразу пасля атрымання ўзбраення і 4) асабістая гарантыя выканання вышэйзгаданых умоў з боку генеральнага камісара Беларусі. Пасля атрымання згоды ад немцаў у лістападзе 1943 г. распачалося стварэнне фармавання, якое акрэсліваецца як — Наваградскі эскадрон. Крыніцай рэкрутацыі была мясцовая моладзь. Стрыжань жаўнераў першапачаткова складалі вучні настаўніцкай семінарыі ў Наваградку. Згодна з успамінамі рагулеў-

¹ Рагулявец, *Наваградскі эскадрон*, „Наперад”, 1953, nr 24-26.

ца шкаленне і шыхтовыя заняткі адбываліся цягам лістапада 1943 — красавіка 1944 г. У сакавіку-красавіку 1944 г. эскадрон удзельнічаў у баях супраць партызанаў. У траўні 1944 г. пасля арганізацыі ў Наваградку батальёна Беларускай краёвай абароны (БКА) эскадрон быў уключаны ў яго склад у якасці коннае роты, а сам Б. Рагуля заняў пасаду камандзіра батальёна².

Згаданую версію ўзялі на варштат многія беларускія эмігранты³. Аналізуючы эміграцыйную гістарыяграфію пытання звяртае на сябе ўвагу акалічнасць, што бадай найбольш актыўны ўдзельнік стварэння беларускіх вайсковых фармаванняў падчас Другой сусветнай вайны Франц Кушаль у сваіх успамінах ні слова не ўзгадвае наконт рагулеўскага эскадрона⁴.

З цягам часу гісторыя пра Наваградскі эскадрон цалкам альбо часткова была ўспадкаемнічана даследчыкамі на Беларусі⁵. Пры тым яе выкарыстоўвалі даследчыкі розных поглядаў і перакананняў, незалежна ад стаўлення да постаці самога камандзіра эскадрона. Фармаванне пад назвай „Наваградскі (альбо Наваградскі Беларускі) эскадрон” замацавалася не толькі ў беларускай гістарыяграфіі, але таксама, трапіла ў расійскую навукова-папулярную літаратуру⁶. Да функцыянавання дадзенай назвы ў навуковых публікацыях неабачліва спрычыніўся і аўтар гэтых радкоў у сваіх ранейшых артыкулах⁷. Агульнай характэрнай рысай аналізаванай версіі ёсць перакананне, што эскадрон меў асаблівы статус у адрозненні ад іншых фармаванняў, якія дасюль ствараліся на нямецкім баку, напрыклад — шума-паліцыі. Гэтая асаблівасць палягала на поўнай незалежнасці рагулеўцаў ад мясцовых нямецкіх улад, што абгрунтоўваецца тым, што адзінка была сфармавана згодна з асабістым загадам выконваючага абавязкі генеральнага камісара Беларусі і шэфа СС і паліцыі Беларусі Курта фон Готберга.

У гэтым месцы належыць задаць пытанне: у межах якой мілітарнай структуры быў створаны эскадрон? На падставе аналізу версіі, запра-

² Рагулявец, *Наваградскі Эскадрон*, [у:] Л. Юрэвіч, *Жыцьцё пад агнём. Партрэт беларускага военачальніка і палітычнага дзеяча Барыса Рагулі на фоне яго эпохі*, Мінск 1999, с. 157-232.

³ К. Мерляк, *Дзейнасць Кастуся Мерляка на эміграцыі*, Мінск 1994; К. Акула, *Змагарныя дарогі*, Мінск 1994, с. 28-29.

⁴ Ф. Кушаль, *Спробы стварэння беларускага войска*, Мінск 1999.

⁵ С. Ёрш, *Беларуска-польскія перамовы ў сакавіку 1944 году*, „Беларускі Рэзыстанс”, 2005, № 1 (2), с. 98-99; А. Гелагаеў, *Беларускія нацыянальныя вайсковыя фармацыі ў часе Другое сусветнае вайны*, Мінск 2002, с. 24; С. Ёрш, С. Горбік, *Беларускі супраціў*, Львоў 2006, с. 116; А. Соловьев, *Белорусская центральная рада. Создание. Деятельность. Крах*, Мінск 1995, с. 38.

⁶ С. Чуев, *Проклятые солдаты*, Москва 2004, с. 275-276; О. Романько, *Коричневые тени в Полесье. Белоруссия 1941-1945*, Москва 2007, с. 216-227, 347-348.

⁷ Ю. Грыбоўскі, *Польска-беларускі канфлікт у Генеральнай акрузе „Беларусь” (1941-1944 гг.)*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 2006, nr 25, s. 150.

панаванай беларускімі эмігрантамі, можа скласціся ўражанне, нібы мы маем дачыненне з цалкам выключнай з’явай, якая не мае адпаведнікаў у іншых кутках Беларусі, а магчыма і на абшары акупаваных усходніх тэрыторый. У беларускай прэсе сярэдзіны 1990-х гг. некаторыя аўтары нават пісалі, што гэта быў „кавалерыйскі эскадрон СС”. Іншыя гісторыкі схільныя разглядаць рагулеўцаў у якасці свайго кшталту аддзела мясцовай самаабароны, які дзейнічаў з дазволу нямецкіх улад⁸.

Прадстаўлення вышэй версіі абапіраюцца ў асноўным на ўспаміны сведкаў, а таксама відавочцаў ваенных падзей. У святле архіўных дакументаў гісторыя згаданага вайсковага фармавання выглядае інакш. Карані ўзнікнення і баявога шляху аддзела пад камандаваннем Б. Рагулі патрэбна шукаць у нямецкай арганізацыі змагання з савецкай партызанкай. У якасці аднаго з элементаў антыпартызанскай барацьбы было фармаванне мясцовай паліцыі. Яшчэ 6 лістапада 1941 г. Гімлер выдаў загад аб стварэнні паліцыі, якая б складалася з тубыльцаў. У адносінах да створанай ахоўнай паліцыйнай арганізацыі стасавалася назва — Шццманшафтэн (у скароце: Шума). Справай арганізацыі займалася кіраўніцтва СС і паліцыі на акупаваным абшары. У залежнасці ад мэт і характару функцыянавання ахоўная паліцыя падзялялася на наступныя службы: 1) асноўны элемент паліцыйных сілаў (*Schutzmannschaften-Einzeldienst*), які ўтвараў сетку паліцыйных пастарункаў у гарадах і вёсках, выконваў ролю ахоўнае паліцыі і жандармерыі; 2) дапаможная паліцыя (*Hilfsschutzmannschaften*), якая займалася вартавой службай у лагерах ваеннапалонных; 3) добраахвотная і прафесійная пажарная варта (*Feuerschutzmannschaften*) і 4) шума-батальёны, якія фармаваліся з мэтай змагання з партызанскім рухам. У сваю чаргу шума-батальёны былі трох тыпаў: палявыя (*Feldbataillone*), вартаўнічыя (*Wachtbataillone*) і запасныя (*Ersatzbataillone*). Згодна з прадугледжанымі штатамі кожны батальён павінен быў складацца з 3 альбо 4 рот па 124-150 чалавек. У пытаннях арганізацыі і дзейнасці шума-батальёны падпарадкоўваліся кіраўніцтву паліцыі парадку (*Ordnungspolizei*). Пераважная большасць батальёнаў на акупаваным усходнім абшары належыла да пяхотных, але існавала, таксама, некалькі будаўнічых (4) і кавалерыйскіх (7). Апошнія ў асноўным складаліся з казакаў і паўночнакаўказскіх народаў, але здараліся і выняткі, да якіх акурат належыў выпадак з шума-батальёнам у Наваградку. У перыяд нямецкай акупацыі ў Генеральнай акрузе Беларусь агулам існавала 12 беларускіх шума-батальёнаў, сярод якіх было 7 вартаўнічых, 4 палявыя і 1 запасны⁹.

⁸ А. Гелагаеў, *Беларускія нацыянальныя вайсковыя фармацыі ў часе Другое сусветнае вайны*, с. 24; О. Романько, *Коричневые тени в Полесье...* с. 347-348.

⁹ 45 Schutzmannschafts Wacht-Bataillon, 46 Schutzmannschafts Wacht-Bataillon, 47 Schutzmannschafts Wacht-Bataillon, 48 Schutzmannschafts Ersatz-Bataillon, 48

Версія ўзнікнення „Наваградскага эскадрона”, прадстаўленая Рагулем, мае шэраг слабых месцаў. Цяжка пагадзіцца са сцвярджэннем, што прапанова сфармаваць згаданую вайсковую адзінку з’явілася ад акруговага камісара Наваградка, што па сутнасці было немагчыма, паколькі вайсковыя і паліцыйныя справы не належылі да кампетэнцыі кіраўніка цывільнае адміністрацыі. 22 лютага 1944 г. Курт фон Готберг у межах акцыі па ўзмацненні барацьбы з партызанамі выдаў загад сфармавання беларускага палявога шума-батальёна (*Weiss-Schuma-F-Bataillon*). Камандзірам гэтай адзінкі быў прызначаны Б. Рагуля. Батальён фармаваўся як самастойная адзінка, якая ў аператыўным сэнсе падпарадкоўвалася шэфу СС і паліцыі Беларусі, аднак службовы нагляд над ёй належыў да наваградскага акруговага каменданта паліцыі¹⁰.

З загаду Готберга вынікае, што адзел пад камандаваннем Рагулі мог фармавацца не раней другой паловы лютага 1944 г. Аднак сам Рагуля падае іншы тэрмін — канец лістапада 1943 г. У выпадку параўнання архіўных дакументаў і людскіх успамінаў належыць аддаць перавагу першым. Тым больш, што на карысць такога сцвярджэння прамаўляе шэраг ускосных фактаў. Паводле Рагулі працэс стварэння яго эскадрона рушыў неўзабаве адразу ж пасля таго, як у Наваградку распачалося фармаванне нейкага паліцыйнага батальёна, нумар якога ён не называе¹¹. Няма аднак сумневу, што гаворка ішла пра 65-ы беларускі шума-батальён (*Weissruthenische Schuma-Bataillon 65*), загад на фармаванне якога быў выдадзены толькі 1 лютага 1944 г. На 29 лютага 1944 г. 65-ы батальён налічваў 477 чалавек¹². Праўда, гэта не выключыла магчымасці, што яшчэ напярэдадні выдання загаду аб фармаванні батальёна Рагуля, улічваючы досвед стварэння ў 1942-1943 г. аддзелаў БСА, ужо меў пэўныя „прымерыкі” наконт патэнцыйных крыніц рэкрутацыі.

Фармаванне шума-батальёна Рагулі трапіла на падатную глебу. На пачатку 1944 г. было відавочна, што шалі ваеннага шчасця пахіснуліся далёка не на карысць Нямеччыны і параза зрабілася справай часу. Аку-

Schutzmannschafts Feld-Bataillon, 49 Schutzmannschafts Wacht-Bataillon, 60 Weiss-Schuma-Feld-Bataillon, 64 Weiss-Schuma-Feld-Bataillon, 65 Weiss-Schuma-Wach-Bataillon, 66 Weiss-Schuma-Wach-Bataillon, 67 Weiss-Schuma-Wach-Bataillon, 68 Weiss-Schuma-Feld-Bataillon. J. Gdański, *Zapomniani żołnierze Hitlera*, Warszawa 2005, s. 126-127, 248.

¹⁰ Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Instytutu Pamięci Narodowej — Komisji Ścigania Zbrodni na Narodzie Polskim, Sekcja Akt Okupacji Nazistowskiej (далей: BUiAD IPN — KSZNP, SAON), Zbiór mikrofilmów, sygn.: T-175, R. 7, kl. 2508456.

¹¹ Рагулявец, *Наваградзкі Эскадрон*, [у:] Л. Юрэвіч, *Жыццё пад агнём...*, с. 169, 171.

¹² J. Gdański, *Zapomniani żołnierze Hitlera*, s. 248; Ю. Туронак, *Беларусь пад нямецкай акупацыяй*, Мінск 1993, с. 168.

панты намагаліся выкарыстаць любыя магчымасці дзеля пошуку хаўруснікаў, нават калі гэта выразна супярэчыла суворай нацыстоўскай ідэалогіі. Таемныя інструкцыі Галоўнай управы бяспекі III Райху адносна стаўлення да насельніцтва акупаваных усходніх абшараў пачалі ўтрымліваць парады выкарыстання нацыянальных сіл у змаганні з камуністычнымі ўплывамі. Неўзабаве нямецкі бок па палітычных прычынах адважыўся на шэраг недапушчальных раней крокаў. Не абмінула гэтая з’ява і акупаванай Беларусі. Прыкладам, у 1944 г. быў дадзены дазвол на стварэнне Беларускай краёвай абароны. На падставе загаду Готберга ў справе фармавання шума-батальёна Рагулі сапраўды прадугледжвалася пэўная самастойнасць гэтай паліцыйнай адзінкі. Разам з тым нельга разглядаць гэта як існаванне батальёна на асабліва прывілеяваных умовах. У гаспадарчым сэнсе, як і ў справе ўзбраення і рыштунку, рагулеўцы цалкам залежылі ад мясцовай нямецкай жандармерыі. Паліцыйнае кіраўніцтва ў Наваградку мела абавязак інспектаваць беларускіх вайскоўцаў. Аб выкарыстанні батальёна ў баявой акцыі вырашалі нямецкія паліцыйныя ўлады ў Менску¹³.

У літаратуры прадмету самастойнасць рагулеўцаў нярэдка абгрунтаўваецца шырокім выкарыстаннем нацыянальных сімвалаў. Гэтую з’яву аднак належыць разглядаць у параўнанні з іншымі шума-батальёнамі. Здаралася, калі жаўнеры паасобных мясцовых батальёнаў маглі дазволіць сабе карыстацца некаторымі ўласнымі матывамі, якія падкрэслівалі нацыянальную адметнасць. Найчасцей гэта знаходзіла сваё адлюстраванне ва ўмундзіраванні і паўсядзённым жыцці. Не быў тут выняткам і батальён Рагулі. Неўзабаве некаторыя ўдзельнікі батальёна адзначаюць, што ў „эскадроне” ўжываўся ўласны штандар (з выявай герба Наваградка), каўняровыя нашыўкі ў нацыянальных колерах, а таксама павітанні і каманды на беларускай мове. Гэтыя звесткі належыць трактаваць па-рознаму. Ужыванне нацыянальных сімвалаў цалкам не сведчыць пра прызнанне батальёну з боку акупацыйных улад статусу самастойнага нацыянальнага фармавання. У рэчаіснасці нямецкія паліцыйныя ўлады не распрацавалі для беларускіх шума-батальёнаў нейкага адмысловага кшталту мундзіру і пакідалі гэтую справу ў кампетэнцыі мясцовых паліцыйных кіраўнікоў. Разам з тым, дапушчалася ўжыванне нацыянальных адзнак з мэтай адрознення фармаванняў паводле прыналежнасці. У сувязі з гэтым стасаванне, напрыклад, нарамных нашывак было з’явай распаўсюджанай на ўсім акупаваным абшары¹⁴. Што тычыцца выкарыстання роднай мовы тубыльцаў у якасці каманднай, то існавалі загады, якія дазвалялі ўжыванне ў шума-бата-

¹³ Bundesarchiv-Militärarchiv [далей: BA-MA], sygn.: N 756/197b.

¹⁴ J. Gdański, *Zapomniani żołnierze Hitlera*, s. 78.

льёнах выключна нямецкай мовы. На ўзроўні аднак паўсядзённасці немцы не заўсёды былі ў стане дапільнаваць пэўных адхіленняў ад жорсткага рэгуляміну. Іншая справа, што камандзір батальёна выкарыстоўваў любую нагоду, каб падкрэсліць нацыянальнае аблічча сваёй адзінкі і стварыць адпаведны імідж сярод насельніцтва. Як грамадскі дзеяч ён выдатна ўсведамляў, што стварэнне батальёна будзе мець не столькі вайсковае значэнне, колькі ідэалагічнае. Дадзеныя імкненні Рагулі не супярэчылі пажаданням асабовага складу, паколькі яму ўдалося згуртаваць вакол сябе паплечнікаў з ліку тамтэйшага беларускага актыву.

Невыпадковым падаецца прызначэнне Б. Рагулі на пасаду камандзіра. Нягледзячы на тое, што ён не быў прафесійным вайскоўцам, меў аднак за плячыма пэўны вайсковы досвед — польскі і беларускі¹⁵. Значна больш істотным чым вайсковы досвед быў палітычны чыннік, які пераважыў на карысць ягонай кандыдатуры як камандзіра шума-батальёна. Рагуля на той час ужо быў вядомы сваёй дзейнасцю на ніве грамадскай і арганізацыйнай дзейнасці на Наваградчыне, перш за ўсё ў якасці чыннага дзеяча Беларускай народнай самапомачы (БНС) і Саюза беларускай моладзі (СБМ). Дарэчы, Рагуля не быў выняткам. Выпадкі прызначэння на камандныя пасады ў фармаваннях, што падпарадкоўваліся ведамству Гімлера, асоб, якія раней вызначыліся як грамадска-палітычныя дзеячы, здараліся на акупаваных абшарах¹⁶.

Нядобрачытліўцы Рагулі часамі прыпісваюць яму факт, нібы ён меў званне войск СС (обэрштурмфюрэр, гаўптштурмфюрэр і г.д.). Насуперак гэтым меркаванням можна сцвердзіць, што яны не адпавядаюць праўдзе. Пасля прызначэння на пасаду камандзіра шума-батальёна ён атрымаў званне паводле паліцыйных рангаў Шума — обэрцугфюрэра (оберлейтнанта Шума)¹⁷. Гэту з’яву неабходна трактаваць як рэч на-

¹⁵ У даваеннай польскай дзяржаве існаваў панятак „прызыўнік з цэнзусам”, што азначала, што рэкруты са скончанага сярэдняй адукацыяй маглі быць кандыдатамі ў школу падхарунжых рэзервы. У часе мабілізацыі напярэдадні нямецка-польскай вайны 1939 г. Рагуля ў якасці рэзервіста быў закліканы ў Войска Польскае. У верасні 1939 г. ён меў годнасць харунжага сувязі і знаходзіўся ў 42-м пяхотным палку (Беласток). Трапіў у нямецкі палон і ўтрымліваўся ў афлагу ХА, потым у шталагу ХХА. 30 ліпеня 1940 г. пакінуў лагер і вярнуўся дадому (Archiwum Polskiego Czerwonego Krzyża, Biuro Poszukiwania i Informacji, sygn.: 5787; Archiwum Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu, WAsT ХА, L. 7.). У 1942 г. Рагуля быў акруговым рэфэрэнтам Беларускай самааховы (БСА) і адказным за стварэнне аддзелаў БСА ў Наваградскай акрузе (Ф. Кушаль, *Спробы стварэння беларускага войска*, с. 54).

¹⁶ Сярод найбольш вядомых прыкладаў магчыма пералічыць украінцаў Рамана Шухевіча і Яўгена Пабігушчага (у 1941-1942 г. адпаведна камандзір роты і намеснік камандзіра 201-га ўкраінскага шума-батальёна), латыша Рудольфа Бандэрскіса (у 1943-1945 г. генеральны інспектар Латышскага легіёна СС).

¹⁷ BUiAD IPN — KŚZNP, SAON, Zbiór mikrofilmów, sygn.: T-175, R. 7, kl. 2508456.

туральную, паколькі ў дадзеным выпадку наданне рангі вынікала не з нейкіх канкрэтных заслуг, а тлумачыцца патрэбай прытрымлівацца рэгуляміну, што прадугледжваў наданне паліцыйнага звання асобе, якая камандавала шума-батальёнам. Наданне той ці іншай рангі Шума залежыла ад таго, якую вайсковую годнасць чалавек меў раней у іншаземных войсках. Напрыклад, іншы беларускі дзеяч Уладзімір Сенька, які ў перыяд з кастрычніка 1941 па чэрвень 1944 г. быў шэфам дапаможнай паліцыі ў Нясвіжы, як былы падхарунжы рэзервы Войска Польскага спачатку атрымаў званне ротнага фельдфебеля Шума, а толькі 20 красавіка 1944 г. быў авансаваны на цугфюрэра (лейтэнанта Шума)¹⁸.

Да наступнага спрэчнага пытання, якое вымагае больш дакладнага разгляду, належаць адносіны паміж батальёнам Рагулі і БКА. Шэраг беларускіх крыніц (у тым ліку сам Рагуля) сцвярджае, што у траўні 1944 г. „Наваградскі эскадрон” спыніў сваё існаванне як самастойная адзінка і быў уключаны ў батальён БКА, які сфармаваўся ў Наваградку, а сам камандзір эскадрона стаў камандзірам гэтага батальёна. Згядку пра гэта магчыма сустрэць у працах сучасных беларускіх даследчыкаў¹⁹. Іншы раз называецца нават нумар батальёна БКА, якім камандаваў Б. Рагуля — 68-ы. З гэтым цяжка пагадзіцца, паколькі батальёна БКА з нумарам 68 не існавала. Як вядома, было створана ўсяго 39 пяхотных і 6 сапёрных батальёнаў БКА, пры тым у нумарацыі першых не стасавана прагалаў. На Наваградчыне сапраўды адбывалася фарманне аддзелаў БКА. У самым Наваградку быў створаны і кватараваў 3-ці батальён БКА. З унутранай дакументацыі Галоўнага камандавання БКА вынікае, што камандзірам наваградскага батальёна меўся быць старэйшы лейтэнант Стагановіч²⁰.

Што ж адбылося ў рэчаіснасці з аддзелам Рагулі? 15 сакавіка 1944 г. батальён пад камандаваннем Рагулі атрымаў парадкавы нумар і з гэтага часу функцыянаваў як 68-ы беларускі палявы шума-батальён (*Weissruthenische Schutzmannschafts Bataillon F/68*)²¹. Бяручы пад увагу той факт, што батальён фармаваўся як кавалерыйская адзінка, у некаторых тагачасных нямецкіх дакументах ён фігураваў, таксама, як кавалерыйскі шума-аддзел Рагулі (*Schuma-Reiter-Abteilung Ragula*), паколькі ў тагачаснай вайскавай традыцыі вельмі распаўсюджанай з’явай была пры-

¹⁸ Bundesarchiv Aussenstelle Ludwigsburg, 202 AR-Z 16/67, s. 373.

¹⁹ С. Ёрш, С. Горбік, *Беларускі супраціў*, с. 116; А. Сольвьев, *Белорусская центральная рада...*, с. 38.

²⁰ Праўдападобна, маецца на ўвазе Аляксандр Стагановіч (1890-1988), беларускі дзеяч на Наваградчыне. Падчас нямецкай акупацыі быў акруговым кіраўніком Беларускай народнай самапомачы ў Наваградку. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь [далей: НАРБ], ф, 384, воп. 1, спр. 3, л. 13.

²¹ J. Gdański, *Zapomniani żołnierze Hitlera*, s. 248.

сутнасць у назве фармавання прозвішча ейнага камандзіра. У гэты час батальён Рагулі складаўся з трох стралецкіх рот і коннага швадрона²². Рэарганізацыйныя змены былі абгрунтаваны тым, што на Наваградчыне ў гэты час адбывалася фармаванне буйной антыпартызанскай кавалерыйскай групойкі. Немцы такім чынам рэагавалі на ўзмацненне актыўнасці савецкай партызанкі і рыхтаваліся да канчатковага вырашэння дадзенай праблемы. Сведчаннем гэтаму з'яўляецца стварэнне ў той самы дзень (15 сакавіка 1944 г.) у Наваградку цэлага шэрагу іншых кавалерыйскіх адзінак: 69-га, 72-га, 73-га і 74-га казацкіх шума-батальёнаў (*Kosaken Reiter Schutzmannschafts Feld-Bataillon*)²³.

У 1944 г. Б. Рагуля быў прызначаны акруговым кіраўніком БКА ў Наваградскай акрузе і, безумоўна, меў уплыў на ейнае фармаванне ў даручаных яму рэгіёнах. У сувязі з гэтым магчыма зарызыкаваць, што пэўныя ўплывы камандзір намагаўся выкарыстаць у мэтах папаўнення свайго аддзела. Гэты факт знаходзіць пацвярджэнне ва ўспамінах самога Рагулі²⁴. Верагодна Рагуля, як беларускі дзеяч, імкнуўся падтрымаць беларускі характар падначаленага яму шума-батальёна праз падкрэсліванне сувязі з БКА, якая лічылася беларускім нацыянальным фармаваннем. Разам з тым, аднаго жадання не хапала, каб далучыць шума-батальён да БКА. Такім чынам, 68-ы шума-батальён Рагулі ніколі не належыў да БКА.

Некаторыя пытанні выклікае вызначэнне дакладнай колькасці шума-батальёна. Сам Рагуля сведчыў, што ягоны эскадрон налічваў толькі 150 чалавек²⁵. Тагачасны гэбітскамісар Наваградскай акругі Траўб узгадвае, што колькасны склад рагулеўцаў у часе яго росквіту складаў 600 чалавек²⁶. Як вынікае з іншых крыніц, у траўні — чэрвені 1944 г. батальён налічваў каля 800 чалавек²⁷. Найверагодней, што прыведзеныя лічбы адлюстроўваюць рост батальёна ад моманту ўтварэння да чэрвеня 1944 г. Цалкам верагодна, што на пачатковым этапе развіцця (да сярэдзіны сакавіка 1944 г.) існаваў 150-асабовы аддзел, які цягам наступных месяцаў дасягнуў больш колькаснага складу, лічба якога вагалася паміж 600 і 800 афіцэраў і жаўнераў.

Сярод добраахвотнікаў, якіх Рагуля прызначаў на камандныя пасады, трапіла пэўная колькасць былых падафіцэраў даваеннага Войска Польскага, якія мелі ваенны досвед з кампаніі 1939 г. Гэты факт спрычыніўся да ўзроўню баяздольнасці рагулеўцаў. На жаль, не захаваліся

²² ВА-МА, sygn.: N 756/197b.

²³ J. Gdański, *Zapomniani żołnierze Hitlera*, s. 234.

²⁴ Рагулявец, *Наваградзкі Эскадрон*, [у:] Л. Юрэвіч, *Жыццё пад агнём...*, с. 192.

²⁵ А. Адзінец, *Лваенная эміграцыя: скрыжаваныя лёсы*. *Збор успамінаў*, Мінск 2007, с. 506.

²⁶ ВА-МА, sygn.: N 756/197b.

²⁷ С. Ёрш, С. Горбік, *Беларускі супраціў*, с. 116.

архіўныя дакументы, якія дазволілі б дэталёва прааналізаваць баявую вартасць батальёна пад камандаваннем Рагулі. Адзіным ускосным паказчыкам баяздольнасці можа быць толькі ўдзел у баявых дзеяннях. Некаторыя праціўнікі Рагулі (свядома альбо несвядома) памылкова прыпісваюць яго фармаванню ўдзел у карнай аперацыі „Герман”, якая ажыццяўлялася гітлераўцамі на тэрыторыі Наваградчыны, Валожыншчыны і Стаўбцоўшчыны. Трэба рашуча не пагадзіцца з гэтым сцвярджэннем, паколькі батальён Рагулі не меў нічога супольнага з акцыяй. Дадзеная аперацыя, падчас якой страты савецкіх партызан і мясцовага насельніцтва склалі звыш 4 тыс. забітымі, праводзілася ў ліпені — жніўні 1943 г., калі рагулеўцаў яшчэ не існавала. Аднолькава беспадстаўным з’яўляецца абвінавачванне ва ўдзеле ў пацыфікацыі гета ў Наваградку. У часе фармавання батальёна акцыя па вынішчэнню габрэйскага насельніцтва ўжо была скончана, у тым ліку на Наваградчыне. Тым часам, няма сумневу, што батальён адбыў некалькі ўзброеных сутыкненняў з савецкай партызанкай у сакавіку — красавіку 1944 г. у ваколіцах Карэлічаў. У выніку з абодвух бакоў былі безваротныя страты²⁸. Пра акалічнасці гэнага сутыкнення захаваліся ўспаміны яго ўдзельнікаў, праўдзівасць якіх зверыць немагчыма. У траўні альбо чэрвені 1944 г. 68-ы шума-батальён удзельнічаў у антыпартызанскай акцыі каля Докшыцаў і Глыбокага²⁹.

Няпростымі былі адносіны батальёна з польскім незалежніцкім падполлем. У сакавіку 1944 г. аддзел польскіх партызан заняў шкляную гуту ў мясцовасці Бярозаўка (на Наваградчыне), што ледзьве не прывяло да ўзброенага сутыкнення. У рэшце рэшт бакам удалося залагодзіць узаемныя супярэчанні шляхам перамоў. Прытым, у выпадку ўзмацнення напружання, беларускія жаўнеры выказалі гатоўнасць распачаць рэпрэсіі супраць польскага насельніцтва на правым беразе Нёмана³⁰. У сваю чаргу польскія крыніцы падаюць, што ў чэрвені 1944 г. 8-ы батальён 77-га пяхотнага палка „Багданка” Згрупавання наднёманскіх партызанскіх аддзелаў АК заатакаваў пастарунак беларускае паліцыі і рагулеўцаў у мясцовасці Усялюб. У выніку атака была адбіта, а партызаны пацярпелі значныя страты, у тым ліку загінуў камандзір батальёна³¹. На жаль, адсутнічаюць больш верагодныя даныя, з дапамогай якіх можна пацвердзіць альбо адрынуць факт прысутнасці ў мястэчку менавіта жаўнераў 68-га шума-батальёна.

²⁸ Магчыма казаць прынамсі пра два сутыкненні з партызанамі: 24 сакавіка — калі в. Забалоцце і 29 красавіка — пад Карэлічамі. Рагулявец, *Наваградкі Эскадрон*, [у:] Л. Юрэвіч, *Жыццё пад агнём...*, с. 220-231.

²⁹ С. Ёрш, *Вяртаньне БНП. Асобы і дакументы Беларускай Незалежніцкай Партыі*, Мінск — Слонім 1999, с. 53.

³⁰ С. Ёрш, *Беларуска-польскія перамовы...*, с. 98-105.

Нягледзячы на пільную селекцыю падчас прыёму ў батальён, сярод яго патэнцыйных кандыдатаў і жаўнераў дзейнічалі заканспіраваныя жаўнеры АК. На карысьць гэтага сцвярджэння прамаўляюць наступныя факты. Першапачаткова асноўнай крыніцай рэкрутацыі рагулеўцаў былі выхаванцы настаўніцкае семінарыі ў Наваградку. Аднак сярод семінарыстаў трапіліся асобы, якія належылі да польскай канспірацыі³². Яскравым сведчаннем можа паслужыць выпадак пераходу на бок польскіх партызан каля 40 вучняў семінарыі. Усе ўцекачы былі залічаныя ў 8-ы батальён 77-га палка „Багданка” Згрупавання наднёманскіх партызанскіх батальёнаў АК. Акрамя таго, у часе ўцекаў да партызан былі затрыманы яшчэ 12 вучняў, якіх немцам дапамог выкрыць канфідэнт-беларус³³. Апрача таго, падчас адыходу нямецкіх войск з Беларусі ў ліпені 1944 г. былі выпадкі далучэння былых жаўнераў 68-га шума-батальёна да акаўцаў³⁴.

У эміграцыйнае літаратуры можна сустрэць згадку як склаўся далейшы лёс рагулеўцаў пасля заняцця Беларусі савецкімі войскамі ўлетку 1944 г. Як сведчаць былыя вайскоўцы батальёна, у абліччы савецкага наступу камандзір вызваліў ад прысягі жаўнераў, якія пажадалі вяртацца дахаты³⁵. Падобны факт, безумоўна, меў месца, аднак з упэўненасцю гэта не прывяло да ліквідацыі батальёна, паколькі яшчэ значная частка жаўнераў надалей заставалася ў шыхце і разам з нямецкімі войскамі здолела эвакуавацца на Запад. У ліпені 1944 г. рагулеўцы апынуліся ў мясцовасці Суліны, ва Усходняй Прусіі. У гэты час эвакуаваныя аддзелы, якія дасюль падпарадкоўваліся шэфу СС і паліцыі Беларусі, былі афіцыйна расфармаваныя і аб’яднаныя ў шума-брыгаду пад камандаваннем оберштурмбанфюрэра СС Ганса Зіглінга (*Schutzmannschaften Brigade*), якая складалася з чатырох палкоў і брыгадных службаў. Апрача беларускіх шума-батальёнаў і пастарункаў беларускае паліцыі ў брыгаду трапіла некалькі ўкраінскіх, расійскіх і казацкіх фармаванняў, а таксама парэшткі 23-га і 34-га батальёнаў БКА. Сярод вайскоўцаў злучэння Зіглінга больш паловы складалі жаўнеры-беларусы (60-65%). Рагулеўцы ўвайшлі ў склад гэтай брыгады ў якасці кавалерыйскага аддзела Рагулі (*Kavalerie-Abteilung Ragula*). 12 жніўня 1944 г. брыгада Зіглінга была разгорнутая ў 30-ю грэнадзёрскую брыгаду СС (расійскую № 2) — *30. Waffen-Grenadiere Division der SS (russische*

³¹ Т. Drobniak, *8 batalion 77 pp AK „Bohdanka” Zgrupowania Nadniemańskich Batalionów Partyzanckich*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1991, nr 1, s. 85; Archiwum Wschodnie (далей: AW), J. Abłażej, *Wspomnienia wojenne*, sygn.: II/1193, k. 126.

³² М. Каржанеўскі, *Мая белая партызанка*, „Шуфляда”, 1999, № 1, с. 88-90.

³³ Т. Drobniak, *8 batalion 77 pp AK „Bohdanka”...*, s. 84.

³⁴ ВUiAD IPN, sygn.: 00231/228, t. 13, k. 468.

³⁵ С. Ёрш, *Вяртаньне БНП...*, с. 34, 53.

nr 2)³⁶. У выніку перафармавання на базе былога 68-га шума-батальёна быў сфармаваны конны аддзел СС (*SS-Reiter-Abteilung*) 30-й дывізіі. Гэты аддзел складаўся са штаба, штабной роты, трох конных і аднаго фюзілерскага швадрона. Праўдападобна, што пры гэтым рагулеўцы былі аб'яднаныя са згаданым вышэй 69-м казацкім конным шума-батальёнам з Наваградка³⁷. Трэба адзначыць, што яшчэ ў ліпені 1944 г. Рагуля разам з невялікай групай вайскоўцаў пакідае батальён і накіроўваецца ў мясцовасць Дальвіц (Усходняя Прусія), дзе кватараваўся беларускі спецыяльны батальён камандасаў. Як вядома, былыя рагулеўцы ўвайшлі ў роту „Поўнач” гэтага батальёна³⁸. Шмат іх пасля адпаведнай падрыхтоўкі ў Дальвіцкай школе апынулася ў складзе групы ў ліку 27 камандасаў, якія ўначы з 17 на 18 лістапада 1944 г. дэсантаваліся на Віленшчыне з мэтай выведкі, дыверсіі і стварэння партызанскай базы на заплеччы Чырвонай Арміі³⁹. З моманту ад'езду Рагулі ў Дальвіц камандзірам коннага аддзела стаў гаўптштурмфюрэр СС Фегут.

Шэраг беларускіх даследчыкаў памылкова прыпісвае 30-й дывізіі, у тым ліку рагулеўцам, удзел у ліквідацыі Варшаўскага паўстання. У сапраўднасці 6 жніўня камандаванне дывізіі атрымала загад скіравацца ў ваколіцы польскай сталіцы з мэтай удзелу ў баявых дзеяннях з паўстанцамі. Аднак у хуткім часе гэты загад быў адкліканы, паколькі сярод жаўнераў пачалася масавая дэзерцыя і пераход са зброяй у руках на бок польскага незалежніцкага падполля⁴⁰.

У перыяд 22-27 жніўня 1944 г. батальён, як і ўся дывізія, быў транспартаваны ў Францыю дзеля змагання з мясцовымі партызанамі. Найперш рагулеўцы трапілі ў ваколіцы Безансона. Цягам наступных чатырох месяцаў бралі ўдзел у баявых дзеяннях з французамі (у верасні — пад Мульхаймам і Макенхаймам; у лістападзе — пад Дамэркірхам і Альткірхам). Слабым месцам 30-й дывізіі была схільнасць жаўнераў да масавай дэзерцыі і пераходу на бок праціўніка. Былі выпадкі пераходу нават цэлых батальёнаў. У гэтых інцыдэнтах актыўна ўдзельнічалі жаўнеры-беларусы⁴¹. Паводле меркавання некаторых беларускіх дзе-

³⁶ ВА-МА, sygn.: N 756/98a.

³⁷ ВА-МА, sygn.: N 756/98a.

³⁸ С. Ёрш, *Вяртаньне БНП...*, с. 46-47. У студзені 1945 г. сам Б.Рагуля апынуўся ў 1-м кадравым батальёне БКА ў Берліне, дзе быў камандзірам афіцэрскай школы. НАРБ, ф. 383, воп. 1, спр. 11а, л. 277.

³⁹ И. Валаханович, *Специальный батальён „Дальвиц”: история и деятельность*, [у:] *Беларусь у выпрабаваннях Вялікай Айчыннай вайны: масавыя забойствы нацыстаў. Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі 2 ліпеня 2004 г.*, Мінск 2005, с. 112.

⁴⁰ ВА-МА, sygn.: RS 3/30, т. 2; там жа, N 756/197a, fol. 1.

⁴¹ 27 жніўня 2-гі батальён 1-га палка і 2-гі батальён 2-га палка ўзнялі рокаш супраць нямецкіх камандзіраў. У выніку з нямецкага боку былі забітыя, а частка

ячаў, гэта была загадзя спланаваная і ўзгодненая з кіраўніцтвам БЦР у Берліне акцыя, якая мела на мэце пераход беларускіх аддзелаў на бок альянтаў і атрыманне ад апошніх згоды на фармаванне беларускіх адзінак у складзе войск заходніх хаўруснікаў⁴². Да гэтых сведчанняў належыць ставіцца крытычна, паколькі яны патрабуюць больш дакладнага вывучэння.

З 10 па 30 верасня 1944 г. кавалерыйскі аддзел быў ператвораны ў аддзел выведкі (*Aufklärung-Abteilung*) 30-й дывізіі. Наступная рэарганізацыйная змена адбылася 1 кастрычніка, калі аддзел атрымаў новую назву — 30-ы аддзел выведкі СС (*Waffen-Aufklärung-Abteilung der SS 30*). У перыяд 10-15 кастрычніка 1944 г. нямецкае камандаванне з мэтай пазбыцця нелаяльных і няпэўных элементаў ажыццявіла чыстку асабовага складу, якая не мінула батальёна выведкі, з якога былі вылучаны 2 афіцэры і 37 жаўнераў. Іх накіравалі ў 2-гі полк будавання ўмацаванняў (*Schanz-Regiment 2*). Гэты полк складаўся з двух батальёнаў па тры роты ў кожным і кватараваўся ў Вестфаліі⁴³.

13 лістапада адбылася апошняя рэарганізацыйная змена, калі канчаткова за адзінкай замацавалася назва — 1-ы аддзел (батальён) выведкі (*1 Waffen-Aufklärung-Abteilung*) 30-й дывізіі СС. Паміж 3 і 31 снежня 1944 г. батальён быў адкліканы з фронту і ў ваколіцах Нойенбурга расфармаваны. Нямецкі персанал выбыў на папаўненне 26-й грэнадзёрскай дывізіі СС (1-й вугорскай). Тым часам, вайскоўцы іншаземнай нацыянальнасці былі скіраваны ў мясцовасць Мюзінген, дзе адбывалася фармаванне 600-й пяхотнай дывізіі Вермахта (1-й пяхотнай дывізіі Рускай вызваленчай арміі)⁴⁴. 13 красавіка 1945 г. гэтае злучэнне на перадполлях Берліна ўзяла ўдзел у баях з Чырвонай Арміяй, а 5-8 траўня вызваліла ад немцаў Прагу⁴⁵. Хоць неаспрэчным з’яўляецца ўдзел бела-

славянскіх жаўнераў уцякла да французай. Гэтая акцыя была ініцыявана былымі вайскоўцаўмі 34-га батальёна БКА. 29 жніўня адбылася дэзерцыя 1-га і 3-га батальёнаў 4-га палка 30-й дывізіі, якія ўцяклі ў Швейцарыю. Як вынікае з дакументаў нямецкага камандавання, гэта былі былыя жаўнеры 23-га і 34-га батальёнаў БКА. ВА-МА, N 756/197b.

⁴² К. Езовитов, *Воспоминания*, „Неман”, 1993, № 3, с. 151.

⁴³ Агулам у 1-шы (камандзір — гаўптштурмфюрэр СС Вальтэр Туттас) і 2-гі (камандзір — гаўптштурмфюрэр СС Моха) палкі з 30-й дывізіі было скіравана 2154 чал., у тым ліку 37 афіцэраў і 2117 жаўнераў. Акрамя перададзеных з батальёна выведкі ў штрафныя палкі было накіравана: у 1-ы полк перададзена: з 4-га палка — 1 афіцэр і 328 жаўнераў; з вучэбнага палка — 13 афіцэраў і 84 жаўнеры, з 3 палка — 4 афіцэры і 513 жаўнераў. У 2-гі полк прыдзелена: з 1-га палка — 4 афіцэры і 254 жаўнераў; з 2-га палка — 13 афіцэраў і 754 жаўнераў. ВА-МА, sygn.: N 756/1975.

⁴⁴ ВА-МА, sygn.: N 756/98a.

⁴⁵ Шырэй: А. Окорков, *Антисоветские воинские формирования в годы 2-й мировой войны*, Москва 2000.

русаў з былой 30-й дывізіі СС у згаданых баталіях, няма аднак непасрэдных сведчанняў пра знаходжанне сярод іх былых рагулеўцаў.

Складана адказаць на пытанне колькі жаўнераў-беларусаў, якія эвакуюваліся ўлетку 1944 г. з Наваградчыны, яшчэ заставалася ў батальёне на працягу жніўня — снежня 1944 г. Некаторыя аўтары лічаць, што ў чэрвені 1944 г. на Захад накіравалася менш сотні жаўнераў⁴⁶. Праўдападобна, што іх было значна больш, аднак лічба штотараз памяншалася. Невядома дакладна колькі вайскоўцаў забраў з сабой Рагуля пры адыходзе ў Дальвіцкую школу. У любым выпадку не была гэтая група надта вялікая і абмяжоўвалася пэўна некалькімі дзесяткамі добраахвотнікаў. На жаль, невядомым застаецца нацыянальны склад групы з 2 афіцэраў і 37 жаўнераў, якія ў кастрычніку як „ненадзейныя і непрыгодныя да службы” былі накіраваны ў 2-гі полк будавання ўмацаванняў. Беручы пад увагу, што гэтыя былі іншаземцы, можна лічыць, што беларусы складалі сярод іх досыць значны адсотак⁴⁷. Да таго ж належыць дадаць, што, несумненна, аддзел мусіў несці пэўныя страты падчас баявых дзеянняў у Францыі. Аднак пасля ўсіх гэтых „прыгодаў” аддзел працягваў існаваць. У студзені 1945 г. берлінская газета „Раніца” пісала пра святкаванні праваслаўных Каляд сярод жаўнераў нейкага „беларускага коннага швадрона”⁴⁸. Тым часам, крыніцы БЦР падавалі інфармацыю пра існаванне „эскадрона кавалерыі”, у якім служыла 120 чалавек. Галоўнае кіраўніцтва вайсковых спраў БЦР разлічвала ўключыць гэтае фармаванне ў склад беларускага легіёна СС (беларускай грэнадзёрскай брыгады СС), які меў неўзабаве паўстаць⁴⁹. Магчыма меркаваць, што ў абодвух выпадках гаворка ішла менавіта пра рэшткі колішняга рагулеўскага батальёна.

15 студзеня ў сувязі са стварэннем у Баварыі беларускай грэнадзёрскай брыгады СС (з 9 сакавіка 1945 г. — 30-й грэнадзёрскай дывізіі СС [1-й беларускай]) парэшткі былога 69-га (!) казацкага кавалерыйскага шума-батальёна сталі падставой для фармавання швадрона коннае выведкі (*Waffen Aufklärungs Reiter Schwadron der SS*) вышэйзгаданага злучэння⁵⁰. Магчыма дапусціць, што скіраванню ў беларускую дывізію СС падлягалі менавіта былыя рагулеўцы з 68-га шума-батальёна, паколькі пасля шматлікіх рэарганізацый і ваенных „прыгодаў” жаўнераў колішніх 68-га і 69-га батальёнаў ужо было немагчыма вылучыць у асобныя групы. Батальён выведкі, як і сама беларуская дывізія, не быў канчаткова сфармаваны. З упэўненасцю можам аднак сцвярджаць, што ў скла-

⁴⁶ С. Ёрш, С. Горбік, *Беларускі супраціў*, с. 151.

⁴⁷ НАРБ, ф. 383, воп. 1, спр. 11а, л. 28-29.

⁴⁸ „Раніца”, 1945, 21 студзеня.

⁴⁹ НАРБ, ф. 383, воп. 1, спр. 2, л. 148.

⁵⁰ J. Gdański, *Zapomniani żołnierze Hitlera*, s. 234.

дзе гэтай дывізіі апынулася пэўная колькасць былых жаўнераў 68-га шума-батальёна, у тым ліку і сам Рагуля. Яны трапілі туды праз 1-ы кадравы батальён БКА, з якога згодна з загадам кіраўніка Галоўнага кіраўніцтва вайсковых спраў БЦР ад 25 студзеня 1945 г. на папаўненне беларускай дывізіі было адкамандзіравана 19 афіцэраў і 200 жаўнераў⁵¹.

З фармальнага гледзішча аддзел Рагулі, хоць і меў пэўную самастойнасць, быў адным са шматлікіх шума-батальёнаў, якія фармаваліся на акупаваным немцамі ўсходнім абшары. 68-ы шума-батальён належыў да апошняй хвалі фармаванняў такога кшталту, таму не выкарыстоўваўся так актыўна ў баявых акцыях. Аднак значна больш істотнае значэнне гэтая адзінка мела ў палітычным і маральным сэнсе. Рагулеўцы адыгралі адметную ролю ў стварэнні беларускай нацыянальнай вайсковай традыцыі падчас Другой сусветнай вайны. Перш за ўсё гэта было звязана з постацю камандзіра, які, як адзначаў Ф. Кушаль, быў „вайскова падрыхтаваны слаба, але... вельмі энергічны і знаны ў Наваградчыне як змагар за беларускую справу”⁵². Яскравым пацверджаннем гэтага могуць быць як пісьмовыя крыніцы, так і людская памяць, якая дасюль жыве сярод сведкаў вайны — жыхароў Наваградчыны. Апошнія, нягледзячы на прысутнасць падчас акупацыі ў рэгіёне шматлікай колькасці нямецкіх і іншаземных вайскова-паліцыйных фармаванняў, былі ў стане выразна адрозніць сярод гэнай масы „рагулеўцаў” альбо „войска Рагулі”.

Streszczenie

W historii białoruskich formacji wojskowych w służbie niemieckiej podczas II wojny światowej znajduje się sporo „białych plam”, wymagających dogłębnych badań. Na tej liście znajduje się stacjonujący na Nowogródzczyźnie oddział dowodzony przez Borysa Rogulę. Po wojnie wokół tej jednostki narosło wiele mitów, legend i nieporozumień. W białoruskiej literaturze przedmiotu często można spotkać informacje na temat tzw. Nowogródzkiego Szwadronu Konnego. Wprowadzona po zakończeniu II wojny światowej do obiegu publicznego historia o tzw. Nowogródzkim Szwadronie skutecznie funkcjonuje do dziś.

W rzeczywistości w lutym 1944 r. w Nowogródzku w ramach walki z partyzantką sowiecką powołano batalion policji pomocniczej Schuma (*Schuma-Feld-Bataillon*). W marcu 1944 r. jednostka otrzymała numerację jako 68 białoruski batalion Schuma (*Weissruthenische Schutzmannschafts Bataillon F/68*). Stan liczebny 68 batalionu w szczytowym okresie rozwoju wynosił ok. 600 ludzi. Wbrew powszechnie panującym opiniom ten batalion nigdy nie należał do Białoruskiej Krajowej Obrony. Po ofensywie sowieckiej latem 1944 r. batalion Roguli wycofał się na zachód, a następnie został wcielony do 30. Dywizji Grenadierów SS (rosyjskiej nr 2) jako oddział rozpoznawczy i brał udział w walkach we Francji.

⁵¹ За дзяржаўную незалежнасць Беларусі, Лондан 1960, с. 171, 179-180.

⁵² Ф. Кушаль, *Спробы стварэння беларускага войска*, с. 78.